

بررسی و تحلیل خواب‌های صوفیان
در مستون شرع‌رانی

تألیف:

مرحمان طاهری گلزار

پیش‌اندیش

سرشناسه : طاهری گلزار، مژگان، ۱۳۵۷-
عنوان و نام پدیدآور: بررسی و تحلیل خواب های صوفیان در متون نثر
عرفانی/ مژگان طاهری گلزار
مشخصات نشر: همدان : روز اندیش، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری: ۱۹۳ ص
شابک: ۵-۳۴-۷۸۶۹-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰
موضوع: عرفان
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۷۸۶۰۲

نشر روزاندیش

مدیرمسئول: رضا قمریان، همدان، خیابان میرزاده عشقی، جنب تالار معلم
تلفن: ۰۷۲-۳۸۲۵۰۰۷۲-۰۸۱، تلفکس: ۳۸۲۵۲۴۳۹، همراه: ۰۹۱۸۱۱۱۱۸۷۶
پست الکترونیکی: RoouzBook578@gmail.com

عنوان: بررسی و تحلیل خواب های صوفیان در متون نثر عرفانی

مؤلف: مژگان طاهری گلزار

مشخصات نشر: همدان، روز اندیش، ۱۳۹۴

صفحه آرایشی: کلک

چاپ: روز اندیش

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰ جلد

شابک: ۵-۳۴-۷۸۶۹-۶۰۰-۹۷۸-۶۰۰

قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

مقدمه

خواب و رؤیا در متون نثر عرفانی از جایگاه والایی برخوردار است. و بخش اعظمی از متون نثر عرفانی به این مهم پرداخته‌اند. خواب و رؤیا در حقیقت ناخودآگاه ذهن عارف است که در اثر مراقبه و مجاهده آشکار شده‌است و البته بعضی این خواب‌ها نشان از کرامت و موهبت الهی دارند. صوفیه در بسیاری از حکایات خواب برای تأیید طریقت و تبیین اعتقاد خویش سود جستند و گویی خواب برای آنان محملی بوده تا از این طریق خود را در جایگاه معنوی والایی قرار دهند که از دسترس عامه خلق دور بوده و تنها به طبقه‌ای از بندگان خاص خداوند اختصاص دارد. این طرز تلقی از خواب و درونمایه‌های حکایات خواب صوفیه هر چند بویی از عجب و خودبینی را به مشام مخاطبان می‌رساند اما باید توجه داشت که این خواب‌ها در حقیقت در عالمی دیگر اتفاق می‌افتند، عالمی که صوفیه از آن به ملکوت تعبیر می‌کنند و در این عالم حقایق موجودات و اشیاء بر قلب صوفی عرضه می‌شود؛ لذا شائبه و تردیدی در صحت این حقایق در ذهن مخاطبان نمی‌ماند. تصدیق مخاطبان و عدم اعتراضشان به حکایات خواب که در سرتاسر متون نثر عرفانی مشهود است ریشه در همین واقعیت دارد.

در بین خواب و رؤیا، در بعضی متون عرفانی رد پای مکاشفات صوفیانه هم دیده می‌شود که این مکاشفه‌ها عمدتاً مشاهده ابلیس در حالت بیداری است. در این مکاشفه‌ها ابلیس صورتی ذوجهن دارد؛ یا با صوفیان در تعارض است یا در مقام نصیحت و تبیین دقیق سلوک و طریقت. از آن سوی خواب دیدن پیامبر درست در نقطه مقابل خواب دیدن ابلیس قرار دارد چرا که بعضی صوفیه چون عین القضات، حلاج و احمد غزالی به این امر اعتقاد داشته‌اند که احمد و ابلیس دارای فتوت و مظهر هدایت و ضلالت بوده‌اند، لذا در خواب‌های صوفیان ابلیس

موانع در سر راه صوفیان می نهد و آنان را اغوا می کند و پیامبر اکرم (ص) شیوه دفع و رفع این موانع و اغوا را به صوفیان آموزش می دهد تا به کمال قرب الاهی نائل آیند.

بالاخر از این مکاشفه و آن خواب، خواب خداوند - حقیقه الحقایق - در متون نثر عرفانی است که آرزو و خواست قاطبه صوفیان است؛ به گونه ای که عارفی چون شاه شجاع کرمانی چهل سال نمک در چشم دارد و نمی خوابد تا به لقاء الاهی نائل گردد و پس از آن که چشمانش لحظه ای می آرمد خداوند را در خواب می بیند و از آن پس تمام عمر خویش را در خواب بسر می برد. این خوابها از نکات ارشادی تهی نیستند. خوابهای آخرتی هم در صورتی که مخاطبه ای بین خداوند و صوفی صورت گیرد داخل در خواب خداوند و اگر مخاطبه ای نباشد و صوفی شکلم وحده باشد خوابی مجزاً و منفرد بشمار می آید.

خواب خداوند در متون عرفانی بیشترین بسامد را دارد زیرا مآل و رجوع همه موجودات و از جمله صوفیان به خداوند است؛ لذا برای یک صوفی بسیار مهم است که معامله خود را در دنیا و آخرت با خداوند تصحیح کند و بداند که خداوند در دنیا و آخرت با او چه معامله ای خواهد کرد. روی همین اصل بیشترین خوابهایی که نقل شده متضمن همین نگرانی صوفیه از معامله و رفتار خداوند با صاحب واقعه پس از مرگ است لذا محوری ترین سؤالی که در همه خوابهایی از این دست دیده می شود عبارت: پس از مرگ خداوند یا تو چه کردی؟ می باشد.

حال جواب صوفی به دو گونه است یا این که به محبت و کرامت و معامله خداوند با وی اشاره می کند که در این صورت خواب خوابی آخرتی بشمار می آید یا این که به شرح گفتگو و سؤال و جواب بین خود و خداوند می پردازد که در این صورت خواب خوابی در معنی حقیقی خواهد بود زیرا گذشته از فعل خدا، نطق خداوند هم به سمع جان صوفی رسیده است. البته در بعضی از خوابها خداوند مقام عارفی را برای صاحب واقعه بازگو می کند یا این که کسی نام خدا را تعظیم می کند و متقابلاً خداوند هم پس از مرگ او را مورد تکریم قرار می دهد. گاه گفتگوها مفصل است و خداوند اقسام و درجات خلق را برای عارفی بازگو می کند.

پس از حضرت حق، وجود گرامی پیامبر به عنوان تجلی تام عشق الاهی در میان عرفا و صوفیه مطرح است و خواب ایشان پس از خواب حق تعالی، گرامی ترین خوابهاست. مقصود از خواب پیامبر، به خواب دیدن ایشان است که در متون نظم و نثر معمولاً برای

نجات معنوی یک فرد از انحراف و گناه و رهایی از سرگستگی رخ می دهد. خواب‌هایی که از پیامبر در حالات مختلف دیده شده، مؤید گفته‌ای است که در بعضی از متون عرفانی - تعلیمی آمده است دال بر اینکه پیامبر مانند وجود اقدس حق تعالی در بیداری دیده نمی‌شود، اما در خواب رؤیت می‌شود و «گفته‌اند در خواب معنی‌هاست که اندر بیداری نیست یکی آنکه پیغامبر صلوات الله علیه و سلم، به خواب ببینند به بیداری نبینند و یاران و سلف صالح و خدای تعالی به خواب ببینند و به بیداری نه؛ و این فضلی بزرگ است.^۱ دیگر این که چنان چه این خواب‌ها و رؤیایها که در این متون نقل گردیده، ادعایی بیش نباشد، بنا بر حدیثی از ایشان در رساله قشیریه و شرح تعرف، باید تمامی این خوابها را درست انگاشت. «پیغمبر علیها السلام گوید: من رأی فی المنام فقد رأی فانّ الشیطان لا یتمثل بی. و دید معزول بود از آنکه خویشتن را بر صورت او بتوانستی نمودن. پس هر که سید را در خواب ببیند، به حقیقت او باشد.^۲

در خواب‌های صوفیان شیطان غالباً چهره ای مذموم و نکوهیده و فریبکار دارد که می‌خواهد که جماعت صوفیه را به انحراف بکشاند و این میل به انحراف صوفیان در گفتار شیطان کاملاً انعکاس داشته است. غالباً گفت و گوئی در خواب بین شیطان و شخص صاحب واقعه صورت می‌گیرد و شخص صاحب واقعه مانند سایر خواب‌های ارشادی و عقوبتی و آخرتی ساکت و منفعل نیست. با این وجود در بعضی از این خواب‌ها شیطان نقشی هدایتگر یافته است و راه نجات از مهالک را به صوفی نشان می‌دهد. ابلیس غالباً در هیأت پیری که عصا در دست دارد ظاهر می‌شود و گاه هم برهنه است.

مشایخ بر این باورند که سخنانی که در خواب گفته می‌شود نقشش در تحوّل معنوی مرید از سخنانی که در بیداری گفته می‌شود بیشتر است زیرا در خواب خواص فرد از کار افتاده و با مجردات و عالم علوی اتصال بیشتری دارد، لذا گاه تصرفی ولایی کرده و در خواب مرید می‌آیند و او را به امری هدایت می‌کنند و گاه به نقل خوابی که از پیر و شیخی دیگر شنیده‌اند می‌پردازند. از آن جا که خواب بزرگان در حقیقت پیک و سفیر غیب و عالم غیب تلقی می‌شود لذا عموم مردم و خصوص مردم صوفیه - محتوای ارشادی آن خواب را تصدیق و به

۱ - قشیری، رساله قشیریه، صص ۷۰۴-۷۰۳.

۲ - مستملی بخاری، شرح التعرف، ج ۵، ص ۱۷۸.

آن عمل می کردند. در خواب‌های ارشادی مضامینی از قبیل نکوهش دنیا، توصیه و تأکید بر جنبه باطنی اعمال، تعظیم شریعت و مودت ذوی القربی، آراسته شدن به حلیه تواضع، تسلیم در برابر تقدیر الاهی و تکریم والدین دیده می شود که بعضی از این مضامین اخلاقی و بعضی عرفانی هستند.

در کشف المحجوب مجموعاً ۱۱ خواب و ۱ مکاشفه دیده می شود. در تذکره الاولیا مجموعاً ۱۰۶ خواب و ۳ مکاشفه دیده می شود. در رساله قشیریه مجموعاً ۹۷ خواب و ۱ مکاشفه وجود دارد. در اسرارالتوحید مجموعاً ۳ رؤیای صادقه و ۱۰ خواب دیده می شود. در تمهیدات ۵ خواب و ۳ مکاشفه دیده می شود. در مرصاد العباد ۱ خواب و ۱ مکاشفه آمده است. در طهقات الصوفیه مجموعاً ۲۰ خواب و ۳ مکاشفه دیده می شود. در شرح تعرف مجموعاً ۴ خواب دیده می شود. در سیرت ابن خفیف مجموعاً ۱۴ خواب و ۲ مکاشفه آمده است. در معارف بهاء ولد مجموعاً ۴ خواب دیده می شود. در مناقب العارفين مجموعاً ۸ خواب دیده می شود. آمار کلی خواب‌ها ۲۸۰ مورد و آمار کلی مکاشفات ۱۴ مورد و آمار کلی رؤیاهای صادقه ۳ مورد می باشد. کمترین بسامد مربوط به خواب‌های عقوبتی و بیشترین بسامد مربوط به خواب خداوند، خواب پیامبر و ارشادی می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل اول: معانی لغوی و اصطلاحی رؤیا و خواب
۱۷.....	خواب و رویا از منظر لغوی.....
۱۷.....	پیشینه واژه خواب (= بوشاسپ) در اوستا و متون پهلوی.....
۱۷.....	واژه بوشاسپ.....
۱۸.....	بوشاسپ در اوستا.....
۱۹.....	بوشاسپ در متون پهلوی.....
۱۹.....	خواب و رؤیا در لغت نامه‌های پارسی.....
۱۹.....	برهان قاطع.....
۲۰.....	لغت نامه دهخدا.....
۲۱.....	خواب و رؤیا از منظر روانشناسی و روانشناسان.....
۲۲.....	رؤیا از منظر زیگموند فروید.....
۲۷.....	رؤیا از منظر کارل گوستاو یونگ.....
۲۹.....	خواب و رؤیا از منظر حکما و فلاسفه.....
۲۹.....	روح، و مجرد یا مادی بودن آن.....
۳۲.....	آیا خواب شامل تمام موجودات می‌شود؟.....
۳۵.....	تبیین نظر فارابی در مسئله ی خواب و رؤیا.....

۳۸	 خواب و بیداری از نگاه فارابی
۳۸	 تبیین نظر سهروردی در مسأله خواب و رؤیا
۳۹	 خواب و رؤیا در دیدگاه سهروردی
۴۲	 خواب و رؤیا از منظر عرفا و متصوفه
۴۲	 خواب و رؤیا در کشف المحجوب هجویری
۴۷	 خواب و رؤیا در رساله قشیریه
۴۹	 خواب و رؤیا و واقعه در مرصاد العباد
۵۲	 خواب و رؤیا در متون نثر عرفانی سده سوم تا هشتم هجری
۵۲	 خواب‌های ارشادی
۵۹	 ملحقات خواب‌های ارشادی
۶۲	 خواب‌های عقوبتی
۶۵	 خواب‌های آخرتی
۷۰	 خواب‌هایی که راوی ناشناس دارند
۷۲	 خواب خداوند
۷۶	 خواب پیامبر اکرم (ص)
۷۷	 هنگام مرگ یک عارف
۷۸	 تجلیل از مقام یک عارف
۸۰	 هنگام مشکل و مسئله
۸۱	 توصیه‌ها و دستورهای پیامبر (ص) در خواب
۸۳	 بی توجهی به پیامبر (ص)
۸۴	 هیئت پیامبر (ص) در خواب‌ها
۸۶	 خواب شیطان
۸۸	 شیطان در خواب‌های صوفیان
۸۹	 شیطان در مکاشفات (= بیداری) صوفیان
۹۲	 ملحقات خواب‌ها و رؤیاهای صوفیان
۹۲	 اطلاع و اشراف بر ضمائر و قلوب

فصل دوم: کلیاتی در باب زبان صوفیه

۹۹	پیشینه بحث
۱۰۰	کتاب‌ها
۱۰۲	مقالات
۱۰۴	تعریف زبان
۱۰۵	زبان عرفان
۱۰۷	تجربه‌ی عرفانی و ویژگی‌های آن
۱۰۸	نسبت زبان با تجربه عرفانی
۱۰۹	نسبت زبان رمزی و عرفان
۱۱۲	ساختار زبانی متون تصوف و عرفان
۱۱۳	وجود اصطلاحات خاص در زبان عارفان و منشأ آن
۱۱۵	دلایل استفاده از رمز و اصطلاح در زبان عارفان
۱۱۷	حکایات خواب در کتب نور عرفانی قرن سوم تا هشتم هجری
۱۱۷	کشف المحجوب
۱۲۰	تذکره‌الاولیا
۱۳۰	مکاشفات
۱۳۰	ترجمه رساله قشیریه
۱۳۲	اسرار التوحید فی مقامات الشیخ ابی السعید
۱۳۸	شرح التعرف لمذهب التصوف
۱۴۱	تمهیدات
۱۴۳	خواب‌های تمهیدات
۱۴۴	مکاشفات تمهیدات
۱۴۴	طبقات الصوفیه
۱۴۹	سیرت ابن خفیف
۱۵۳	معارف بهاء ولد
۱۵۴	مقامات ژنده پیل
۱۵۶	مناقب العارفین

فصل سوم: تحلیل خواب‌ها و رؤیاهای صوفیان

۱۶۳.....	تحلیل خواب‌ها و رؤیاهای صوفیان.....
۱۶۴.....	۱- ادامه نشانه خواب در بیداری.....
۱۶۸.....	۲- شفای بیماری در خواب.....
۱۶۹.....	۳- خواب واقع نما.....
۱۷۴.....	۴- اخبار از خواب دیگران.....
۱۷۷.....	۵- خواب گروهی.....
۱۸۱.....	۶- خواب همزمان.....
۱۸۲.....	۷- حاضر شدن در خواب کسی.....
۱۸۲.....	۸- یاری در خواب.....
۱۸۴.....	آیات قرآن کریم.....
۱۸۵.....	احادیث نبوی.....
۱۸۷.....	کتابنامه.....